

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.0:005.7(045)
DOI 10.32840/1992-5786.2019.63-2.1

О. М. Акімова

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

О. В. Кузнецова

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

А. Г. Чала

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики,
літератури та методики навчання
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ХОДІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлюється одна з актуальних проблем підготовки майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти – зміст педагогічного менеджменту в процесі формування організаційних умінь студентів. Зокрема, визначається значущість формування в студентів комплексу організаційних умінь, як-от уміння визначати цілі й завдання майбутньої діяльності, прогнозувати шляхи, способи дій, засоби досягнення поставлених завдань; здійснювати самоконтроль та самовиховання. Висвітлюються теоретичні аспекти змісту, цілей, завдань педагогічного менеджменту в процесі формування організаційних умінь студентів закладів вищої освіти.

Освітній процес, який розглядається з точки зору теорії управління, відноситься більшою мірою до соціальної діяльній системи, і загалом він є конкретною динамічною і централізованою системою керівництва та управління діяльністю його учасників. Беручи до уваги, що всі природні системи підкоряються об'єктивним законам і закономірностям природи та суспільства, можна припускати й залежність освітнього процесу від соціальних і управлінських явищ. Звідси випливає, що науковою основою управління освітнім процесом в навчальних закладах в цілому служать реальні та конкретні цілі, а також в достатній мірі вірогідні принципи та методи управлінської діяльності.

Саме інтеграція організаційних умінь в професійну діяльність майбутніх педагогів, на нашу думку, робить процес навчання в педагогічних закладах вищої освіти більш продуктивним. Педагог, який володіє організаційними вміннями, швидше і грамотніше вирішує поставлені перед ним завдання, ефективніше долає труднощі, проявляє ініціативу і творчість. У зв'язку з цим різко актуалізується роль і значення організаційно-управлінських умінь, які все більше виступають в якості одного з основних критеріїв оцінки професійної діяльності майбутнього педагога.

Результати наукових досліджень показують, що у студентів педагогічних закладів вищої освіти недостатньо сформовані організаційні вміння, що відбивається в їх недостатній практичній управлінській підготовці, умінні використовувати методи і засоби впливу на учнів для вирішення поставлених завдань. Дана проблема в умовах висхідної необхідності в підвищенні якості професійної підготовки майбутніх педагогів набуває першочергового значення. Таким чином, існує необхідність пошуку, розробки та впровадження педагогічних умов формування організаційних умінь майбутніх педагогів. Однак наукове обґрунтування та впровадження подібних умов пов'язано з недостатньою теоретичною розробленістю таких проблем, як: уточнення сутності організаційних умінь; педагогічного аналізу процесу формування організаційних умінь; виявлення специфіки формування організаційних умінь в педагогічних закладах вищої освіти.

Ключові слова: педагогічний менеджмент, організаційні вміння студентів, професійна мотивація, мотивація студентів до опановування організаційними вміннями, управлінська діяльність.

Постановка проблеми. Зміна педагогічної парадигми сучасної української школи від авторитарної до особистісно орієнтованої моделі освіти, головні компоненти Концепції «Нова українська школа» (новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, дитиноцентризм, педагогіка партнерства тощо), вимагають від учителя вмінь створювати таке сучасне освітнє середовище для отримання школярами освіти, яке б забезпечувало психологічний комфорт, сприяло розвитку творчості дітей, розвивало їхні природні задатки та здібності, пізнавальні інтереси. Серед факторів, що визначають здатність учителя до створення таких умов є його професійна психолого-педагогічна, дидактична, методологічна підготовка в закладі вищої освіти. Акцентуємо, що майбутньому педагогові, який буде працювати за умов розбудови Нової української школи, необхідно опанувати сукупністю певних знань, необхідно сприяти формуванню й розвитку багатого внутрішнього потенціалу: виходу на рівень прояву організаційних умінь.

Навчання майбутнього вчителя передбачає формування в нього комплексу організаційних умінь, а саме: уміння визначати цілі та завдання майбутньої діяльності; прогнозувати шляхи, способи дій і засоби досягнення поставлених завдань; здійснювати самоконтроль і самовиховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес підготовки студентів до формування організаційних умінь виступав об'єктом дослідження багатьох вчених. Велике значення для розв'язання проблем підготовки вчителя до професійної діяльності мали фундаментальні дослідження Н. Кузьміної, В. Сластьоніна та О. Щербаківа. Особливості професійної підготовки вчителя початкової школи висвітлені в дослідженнях А. Алексюка, Н. Бібік, В. Бондаря, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, Г. Пономарьової та інших.

Так, Ю. Бабанський, розглядаючи проблему оптимізації навчання, класифікував основні вміння й навички навчальної праці, об'єднавши їх при цьому в три групи: навчально-організаційні, навчально-інформаційні та навчально-інтелектуальні. При цьому автор дотримується такої структури навчальної діяльності: планування завдань і способів діяльності, мотивація, організація дій і самоконтроль [1].

Педагогічні уміння – це сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях. Частина цих дій може бути автоматизованою (навички) [3].

Через педагогічні уміння розкривається структура професійної компетентності педагога. Зважаючи на те, що розв'язання будь-якого педагогічного завдання зводиться до тріади «мислити – діяти – мислити», що збігається з компонентами (функціями) педагогічної діяльності та

відповідними їм уміннями, В. Сластьонін розподілив педагогічні уміння на чотири групи [10]:

1. уміння «переводити» зміст процесу виховання в конкретні педагогічні завдання: вивчення особистості й колективу для визначення рівня їх підготовленості до активного опанування новими знаннями, а також проектування на цій основі розвитку колективу й окремих учнів та виділення комплексу освітніх, виховних і розвивальних завдань, їх конкретизація й визначення завдань, що домінує;

2. уміння побудувати й привести в дію логічно завершену педагогічну систему: комплексне планування освітніх завдань, обґрунтований відбір змісту освітнього процесу, оптимальний відбір форм, методів і засобів його організації;

3. уміння виділяти й встановлювати взаємозв'язки між компонентами та факторами виховання, приводити їх в дію: створення необхідних умов (матеріальних, морально-психологічних, організаційних, гігієнічних та тощо), активізація особистості школяра, розвиток його діяльності, що перетворює його з об'єкта в суб'єкт виховання, організація й розвиток спільної діяльності, забезпечення зв'язку школи з середовищем, регулювання зовнішніх незапрограмованих впливів;

4. уміння облікувати й оцінювати результати педагогічної діяльності: самоаналіз і аналіз освітнього процесу й результатів діяльності вчителя та визначення нового комплексу стрижневих і другорядних педагогічних завдань.

Варто зазначити, що проблема визначення змісту педагогічного менеджменту в процесі формування організаційних умінь студентів закладів вищої освіти ще не була предметом спеціального дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначити теоретичні аспекти змісту, цілей, завдань педагогічного менеджменту в процесі формування організаційних умінь студентів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз наукової літератури дає змогу зробити припущення про те, що формування організаційних умінь у майбутніх учителів відбуватиметься ефективніше, якщо в освітньому процесі реалізувати сукупність певних педагогічних умов. Однією із важливих умов формування організаційних умінь вважаємо формування мотивації студентів до опанування організаційними уміннями (націленість на самопізнання й власний розвиток).

Термін «мотивація» у сучасній психології має двоякий сенс: позначає систему факторів, що детермінують поведінку (зокрема й потреби, і мотиви, і цілі, і прагнення тощо), і характеристику процесу, що стимулює й підтримує поведінкову активність на певному рівні. Таким чином, мотивацію можна визначити як сукупність причин пси-

хологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, її джерела, спрямованість і активність [8].

Мотивація за визначенням А. Маслоу – це співвідношення цілей, що стоять перед людиною, які вона прагне досягти, і внутрішньої активності особистості, тобто її бажань, потреб і можливостей. Мотивація як процес зміни станів і відносин особистості ґрунтується на мотивах або конкретних спонуканнях, причинах, що примушують особистість діяти тим або іншим чином. У мотивації взаємопов'язані потреби та інтереси, прагнення і переконання, домагання і властивості особистості, емоції та багато іншого [7].

Мотивація – складний психолого-педагогічний феномен. На думку науковців, мотивація виступає безперечним чинником організації діяльності, що забезпечує її ефективність та смислову забарвленість.

Зі свого боку, професійна мотивація – це сукупність чинників і процесів, які у свідомості, спонукають особистість до вивчення та ефективної реалізації професійної діяльності.

Це – внутрішній спонукальний чинник професіоналізму фахівця, його продуктивної професійної діяльності [1]. Професійна мотивація – цілісне, складне особистісне утворення, інтегративна властивість особистості, що є складником системи її ціннісних орієнтацій та, певним чином, забезпечує пошук смислу професійної діяльності та ефективних шляхів його реалізації.

Професійні мотиви у порівнянні з пізнавальними інтенсивніше впливають на ефективність навчальної діяльності, тому бажано, щоб професійні мотиви були провідними в ієрархії мотивів студентів [7]. Виявлено, що на шляху професіоналізації майбутнього фахівця відбуваються вагомі зміни в його мотиваційній сфері, причому, важливим етапом є момент «прийняття» професії та отримання особистісного «вищого» сенсу в майбутній професійній діяльності. Тоді навчальна діяльність студента отримує для нього більшу привабливість й стимулює його активність в отриманні знань саме в цій професії.

Таким чином, в ході професійно-педагогічної підготовки дуже важливо цілеспрямовано впливати на підвищення в структурі мотивів студентів питомої ваги професійних мотивів.

Мотивація спонукання (до дії), обумовлює причини й механізми поведінки людини, внутрішній стан, що визначає її активність і спрямованість діяльності, яка пов'язана із задоволенням різних потреб [4].

Є. Ільїн, Т. Круцевич, Б. Шиян зауважують, що мотивація не є вродженою функцією, вона формується у процесі впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, будується у процесі життя особи за ланцюгом «потреба – мета – мотив».

Потреба – це спонукання до здійснення певних форм діяльності, які необхідні людині на сьогодні.

Якщо потреба спонукає особу до активності, то мотив – до її спрямованої діяльності [3].

За умови, коли організаційні якості приймаються як цінність, усвідомлюється важливість їх формування для успішної педагогічної (і не тільки) діяльності, заохочується самостійність, тільки за такої умови можливо спонукати до саморозвитку організаторських якостей, вивчення форм і методів організаторської роботи, придбання умінь і навичок.

Таким чином, ми вважаємо, що створення мотивації до формування організаційних умінь (націленість на самопізнання й власний розвиток) дозволить здійснити формування організаційно-управлінських якостей педагогів у процесі професійної підготовки.

Але окрім інтеграції управлінських, гуманітарних і психолого-педагогічних знань, на нашу думку, важливо, щоб студенти володіли науковими основами педагогічного менеджменту для формування у них організаційних умінь.

Слово «управління» ми чуємо дуже часто, а саме управління функціонує у всіх сферах нашого життя. Керують автомобілями та іншими технічними пристроями, країною, освітнім процесом. Управління різноманітне і між усіма його процесами є щось спільне. Управлінська діяльність передбачає об'єкт і суб'єкт управління, ними можуть бути окремі люди або групи людей. Через суб'єктів управлінської діяльності реалізуються управлінські відносини. Вони висловлюють собою зв'язок людей по організації спільної діяльності й виступають як складник однієї з форм соціальних відносин.

Сьогодні слово «менеджмент» знають всі, бо воно за короткий увійшло в словниковий запас української мови. У перекладі з англійської це слово (management) звучить як «управління». Менеджмент – поняття дуже містке. Широко відомо таке визначення менеджменту – уміння досягати поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект і мотиви поведінки інших людей [8].

Менеджмент – наука, що належить до розряду прикладних; вона дуже наближена до реальної практики. Озброюючи цю практику науковими прийомами й правилами, менеджмент збагачується новими теоретичними положеннями в результаті узагальнення успішних практичних дій. Це дуже відкрита наука. На управлінську думку впливають досягнення багатьох наук, таких як психологія особистості й соціальна психологія, психофізіологія тощо. Менеджмент використовує ці досягнення для розв'язання своєї головної проблеми – отримання бажаних результатів на основі узгоджених дій людей.

У фундаментальному Оксфордському словнику англійської мови менеджмент визначається як спосіб (манера) поведінки з людьми, влада й

мистецтво управління, спеціальні вміння та адміністративні навички. У перекладній літературі під менеджментом розуміється організаційно-психологічний метод управління персоналом. У порівнянні з поняттям «менеджмент» терміни «керівництво», «управління колективом» є приватними.

Різні автори (Л. Аверченко, Е. Уткін) вважають, що «менеджмент являє собою особливий вид професійної діяльності, яка спрямована на досягнення оптимальних результатів; процес здійснення керівництва людьми з урахуванням основних уявлень про людський характер і поведінку» [4, с. 28]. С. Чідорі вважає, що управління – координація взаємодії; С. Жданов визначає, що управління – це циклічно повторюється процес впливу органу управління на керований об'єкт; Б. Райсберг вважає, що управління це свідомий вплив людини на об'єкти та процеси, а також на людей, що беруть у них участь, що здійснюється з метою отримання бажаних результатів [3, 4].

Дослідження й педагогічна практика показують, що організаційна діяльність педагога спрямована, першочергово, на ефективність освітнього процесу (заклади вищої освіти (далі – ЗВО), школи тощо) з позицій системного діяльнісного підходу. Останніми десятиліттями це поняття широко застосовується в теорії та практиці професійної педагогіки. Під «освітнім процесом» розуміють інтеграційну характеристику таких його змістовних сторін, як: навчання (викладання і навчання), виховання (самовиховання), розвиток (саморозвиток) особистості, а також психологічна готовність до освіти. Сюди ж можна віднести (у плані організації взаємодії цих змістовних сторін) і таке поняття, як «педагогічний менеджмент», тобто теорію, методику й технологію ефективного управління освітнім процесом, засновані на сукупності філософських, педагогічних, соціальних, психологічних і управлінських понять, законів і закономірних залежностей.

Безсумнівно, освітній процес у теорії управління стосується більшою мірою до соціальної діяльнісної системи, і загалом він є конкретною динамічною й централізованою системою керівництва й управління діяльністю його учасників. Зважаючи на те, що всі природні системи підкоряються об'єктивним законам і закономірностям природи й суспільства, можна припускати й залежність досліджуваного процесу від соціальних і управлінських явищ. Тому, науковою основою управління освітнім процесом в навчальних закладах у цілому служать реальні та конкретні цілі, а також достатньою мірою вірогідні (у межах наявного узагальнення суб'єктивного досвіду педагогів різного рівня управління) принципи й методи управлінської діяльності.

Мета й доцільний характер освітнього процесу як соціальної (педагогічної) системи – є його основна

властивість, відмінна ознака і сутнісна характеристика, тому що будь-яка соціальна система – діяльнісна, а діяльності без мети не буває. Таким чином, педагогічний менеджмент, як і будь-яка діяльність, має цілеспрямований характер.

Зважаючи на зазначене вище зауважимо, що ця обставина передбачає можливість виявлення основних цілей педагогічного менеджменту в аспекті проблеми формування в майбутніх педагогів умінь і навичок організаційно-педагогічної діяльності. Основними цілями тут можуть бути такі:

- планомірна й ефективна реалізація сил, засобів, часу й педагогічного (організаторського) досвіду всіх учасників педагогічного процесу в освітньому закладі;

- відповідність їхньої діяльності конкретним планам, цілям і завданням соціального й духовного розвитку суспільства;

- конкретність і реальність цілей педагогічного менеджменту, їхня суперечливість і підпорядкованість головній меті – освіті, вихованню, розвитку особистості того, хто навчається, формуванню в нього готовності до праці, активної життєвої позиції;

- результативність професійної та організаторської діяльності педагога.

Дослідження показало, що за своїми сутнісними характеристиками цілі педагогічного менеджменту повинні відповідати безпосередньо призначенням і функціональним обов'язкам конкретного педагога й бути реальними та досяжними, доступними за часовими показниками, безконфліктними, виключати «подвійну відповідальність».

Цілі педагогічного менеджменту включають вирішення наступних завдань, що у своїй сукупності визначаються наступним:

- відбивають періодичність і послідовність як окремі дії педагога як організатора, так і його всієї діяльності загалом;

- передбачають методику, технологію й правила виконання окремих видів: організаційної роботи педагога на конкретний відрізок педагогічного часу;

- визначають вимоги до якості результатів організаційної педагогічної діяльності та ефективності способів досягнення намічених цілей з урахуванням оптимальності витрачених зусиль;

- установлюють вимоги до складу та кваліфікації учасників педагогічного процесу, визначених для конкретної діяльності (відповідно до їх функціональних обов'язків);

- визначають кількість необхідної інформації і її основні джерела з позицій умови оптимальності (необхідності й достатності);

- визначають і передбачають основні правила контролю та обліку процесу, результатів діяльності педагогів як суб'єктів організаційної діяльності.

Мета та завдання виражають сутність першого системо утворювального, фактора педагогічного

менеджменту як діяльній, соціально-педагогічній системі, як цільового або проектувального (за Н. Кузьміною).

Дослідження й педагогічна практика показують, що основною ознакою ефективності педагогічного менеджменту є цілісність його реалізації. Порушення цілісності призводить до розпаду діяльній системи як такої. Властивість цілісності обумовлює взаємозв'язок, взаємовплив, взаєморозвиток всіх компонентів і системоутворювальних чинників будь-якій соціальной, а значить і педагогічній системі загалом.

Разом із тим дослідження показують, що демократичний стиль у педагогічному менеджменті формується й розвивається більшою мірою при використанні методів психолого-педагогічного впливу, що реалізуються у формі поради, прохання, побажання, вимогливого (але не жорсткого) розпорядження, заохочення, прикладу тощо.

Методи психолого-педагогічного впливу в процесі педагогічного менеджменту, як показують дослідження і практика, є головними засобами, що забезпечують успішність вирішення завдань організаційної діяльності педагога. Це досить ефективні способи впливу на сутнісні сфери особистості кожного учасника педагогічного процесу.

Висновки та пропозиції. Аналіз літератури показав, що педагогічний менеджмент характеризується значною мірою стилем управління при спілкуванні суб'єктів, що взаємодіють (педагога й учнів, з одного боку, і керівників із викладачами – з іншого). Навчальна діяльність вимагає від людини великої напруги сил і енергії, тому в ній особливо важливі доброзичливі взаємини, тактовність і поважна вимогливість, оскільки стиль управління й спілкування в навчальному закладі є прикладом і виховним фактором для учнів. Авторитет як педагогів, так і керівників в очах учнів (студентів) формується й зміцнюється не деклараціями, закликами та мораллями, а практичними діями, цих осіб, усім духом і стилем педагогічного спілкування, прийнятим і схваленим в цьому закладі освіти за норму. Такі концептуальні позиції опанування майбутніми педагогами основами педагогічного менеджменту в загальному процесі їх підготовки допоможуть в майбутній організаційно-управлінській діяльності.

Отже, за сучасних умов заклади вищої освіти повинні враховувати педагогічні умови для під-

готовки майбутніх фахівців, здатних працювати за реалізації умов Концепції «Нова українська школа», стежити за інноваціями у відповідній галузі. Організаційно-управлінські вміння значно впливають на роботу вчителя. Вони дають змогу йому організувати свою діяльність і поведінку, діяльність і поведінку учнів, впевнено й вільно оперувати навчальним матеріалом, бути обізнаними з методики навчання визначеного матеріалу, демонструвати знання індивідуальних особливостей учнів, ефективно використовувати застосовувати новітні методи й прийоми навчання.

Список використаної літератури:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения : общеобразовательный аспект. Москва : Педагогика, 1977. 224 с.
2. Бех І. Гуманізм у вихованні підростаючої особистості. *Рідна школа*. 1995. № 9. С. 23–25.
3. Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід т українські перспективи / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2005. 148 с.
4. Ващенко Л.М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2006. 455 с.
5. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей». URL: [http:// mon.gov.ua](http://mon.gov.ua). – Назва з екрана.
6. Кузнецова О.В., Докуніна А.І. Формування організаційних умінь студентів як один із аспектів управління освітнім процесом особистості. *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами*. Матеріали Рег. наук.-практ. конф., 25 квітня 2018р. Харків : ФОРМ Петров В.В., 2018. С. 60–64.
7. Маслоу А.Г. Мотивация и личность ; пер.с англ. А.М. Татлыбаева. Санкт Петербург. : Евразия, 1999. 478 с.
8. Основи менеджменту / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. Москва : Дело, 1992. 702 с.
9. Пономарьова Г.Ф. Виховання майбутнього педагога : теорія і практика : монографія. Харків : Вид-во «Ранок», 2014. 405 с.
10. Педагогика : учеб. пособ. / Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Пименов Е.Н. Москва : Педагогика, 1997. 512 с.

Akimova O., Kuznetsova O., Chala A. Content of pedagogical management during the formation of organizational skills of students of institutions of higher education

The article deals with one of the topical problems of the preparation of future teachers of institutions of general secondary education - the content of pedagogical management during the formation of organizational skills of students. In particular, the importance of forming a complex of organizational skills among students, such as the ability to determine the goals and objectives of future activities, predict ways, ways of action, means of achieving the objectives, is revealed self-control and self-education. The theoretical aspects of the

content, goals, tasks of pedagogical management during the formation of organizational skills of students of institutions of higher education are highlighted.

The educational process, which is considered from the point of view of management theory, relates to a greater extent to a social activity system, and in general it is a specific dynamic and centralized system of management and management of the activities of its participants. Taking into account that all natural systems obey objective laws and laws of nature and society, we can assume that the educational process depends on social and managerial phenomena. It follows that the scientific basis for managing educational process in educational institutions as a whole are real and specific goals, as well as sufficiently reliable principles and methods of management activity.

It is the integration of organizational skills in the professional activities of future educators, in our opinion, makes the process of teaching in higher education institutions more productive. A teacher, who possesses organizational skills, faster and competently solves the tasks set before him, effectively overcomes difficulties, shows initiative and creativity. In this regard, the role and importance of organizational and managerial skills, which increasingly serve as one of the main criteria for assessing the professional activity of the future teacher, is sharply updated.

The results of scientific research show that students of pedagogical ZOO lack organizational skills, reflected in their lack of practical management training, the ability to use methods and means of influencing students to solve their tasks. The given problem in the conditions of growing necessity in raising the quality of professional training of future teachers becomes of paramount importance. Thus, there is a need to search, develop and introduce pedagogical conditions for the formation of organizational skills of future teachers. However, the scientific substantiation and implementation of such conditions is due to insufficient theoretical elaboration of such problems as: clarification of the essence of organizational skills; pedagogical analysis of the process of formation of organizational skills; identification of the specifics of the formation of organizational skills in pedagogical institutions of higher education.

Key words: *pedagogical management, organizational skills of students, professional motivation, motivation of students to master organizational skills, managerial activity.*